

Erik af Pommern og købstadsforordningen af 1422, 15. februar

I

I Erik af Pommerns tid blev der tildelt baade svenske og norske, men især danske købstæder en lang række stadfæstelser af gamle privilegier og desuden mange helt nye. En del af disse gik ud paa at reservere handel og haandværk for købstæderne alene, saaledes at disse fik monopol paa at sælge landbrugsprodukter til udlændinge dvs. først og fremmest til Hanseaterne. For kongemagten ville det naturligtvis være meget fordelagtigt med en kraftig og kapitalstærk borgerstand, som kunne bruges som skatteobjekt og samtidig støtte kongen mod udlandet i almindelighed og Hanseaterne i særdeleshed, foruden at den i den indre politik ville være en gavnlig modvægt mod de to mægtige privilegerede stænder, adelen og gejstligheden.

Blandt disse privilegier har især et enkelt tiltrukket sig opmærksomheden lige siden *Kristian Erslev* i 1901 udgav sit betydningsfulde arbejde "Erik af Pommern". Det drejer sig om forordningen af 1422, 15. februar, som er stilet til København, men gælder for alle købstæder paa Sjælland.

I sin behandling af Erik af Pommerns danske købstadspolitik hævder Erslev meget rigtigt, at dronning Margrethe blot havde indskrænket sig til at stadfæste købstædernes gamle privilegier, mens Erik af Pommern derimod aktivt søger at værne de danske købstæder mod deres inden- og udenlandske konkurrenter. Derefter omtaler han forordningen af 1422, 15. febr. paa følgende maade:¹ "... Erik nøjedes derfor heller ikke som Forgængerne med at give hver enkelt By visse Privilegier; han er den første, der udsteder Fællesregler for Købstæderne, i alt Fald indenfor en hel Landsdel. I Aaret 1422 forhandlede han desangaaende med Sjællænderne; han henviste til, at Borgere og Købstædmænd havde været i Ringsted og klaget for ham i Nærværelse af Raad, Klerkeri og Ridderskab; siden havde han kaldt for sig i Roskilde Bisp Jens og de andre Prælater og Ridderskab af Sjælland,

¹ K. ERSLEV, Erik af Pommern, s. 147 f.

dertil Købstædmændene selv, 'de fornuftigste og bedste, vi vidste der i Landet at være', og hvad de underviste og raadede ham til, paabød han nu som Regler gældende overalt i Sjælland. Saaledes fremkom den mærkelige Forordning af 15. Februar 1422."

Erslev lader her kongen tage initiativet til en forordning, som han opfatter som grundlæggende for de danske kongers købstadspolitik aarhundreder frem i tiden. Denne opfattelse af forordningen er blevet staaende som den rette til den dag i dag. Bl.a. har *Erik Arup* godkendt den og kommenteret den i følgende vendinger:² "I denne forordning blev da den danske købmandsstand skudt ind som eneberegtiget mellemand mellem hansekøbmanden og den danske bonde. Borgerne blev af regeringen anerkendt som en ny stand i riget med faste rettigheder; købmanden fik bekræftet, at til købmandsskab havde han alene ret; til byerne skulle bringes landets landbrugsproduktion for med den danske borger som mellemlid dær at ombyttes med de udenlandske importvarer. Denne skelsættende forordning, den første i sin slags, . . ."

Spørgsmaalet er nu, har Erslev fortolket forordningen rigtigt? En fornyet analyse af den viser følgende:³

Det kan straks paavises, at det ifølge fortalen selv ikke blot er borgere og købstadsfolk, der beklager sig til kongen, som hos Erslev, men ogsaa de privilegerede stænder, i skikkelse af rigsraadet, gejstligheden og ridderskabet, samt at begge parter meget ofte tidligere har ført denne klage for kongen. Der er i fortalen i forordningen en tydelig formel og reel adskillelse i 2 grupper, adelen og borgerne. Formelt ligger adskillelsen i udtrykket "Sammelethis haue oc wore burghere oc køpstædhemen til oss tiit oc offte talet oc for oss kært oc serdeles atter nw sidherst i Ringstædhe". Hvis de 2 grupper havde klaget til kongen i fællesskab, havde det været nærliggende at anbringe "burghere oc køpstædhemen" i forlængelse af "wort radh, clerkerie oc ridderscap" i det foregaaende. Naar dette ikke er sket, skyldes det ikke blot en stilistisk ejendommelighed, men en reel forskel med hensyn til klagemaalet.

Adelen klager over utilbørligt og urimeligt "regiment" med købmandshandelen, "ther then ene scal berghe sik aff meth then annen oc serdeles i wore køpstædher".

² ERIK ARUP, Danmarks historie, bd. II, s. 196-7.

³ Forordningens ordlyd er sat som bilag, den er aftrykt efter "Danmarks gamle købstadslovgivning", udgivet af ERIK KROMAN, bd. III, Kbhvn. 1955, under "København". "Danmarks gamle købstadslovgivning" er herefter citeret som *D.g.k.*

Borgerne paa deres side beklager sig over, "at thet som the there berning oc køpmanscap aff sculde haue oc holde schyellicht regiment meth, som i køpstædher burdhe at wære, thet haue nw andre mæn vppaland, swo som er bønder oc wortneth e oc forprangere i landit" osv.

Adelen klager med andre ord over, at købstædernes "regimente" med købmandshandelen er urimelig over for andre, som ogsaa her har en ret. Den sidste paastand er udtrykt i den indskudte sætning "ther then ene scal berghe sik aff meth then annen".

Borgerne derimod beklager sig over, at købmandshandelen, som rettelig bør forbeholdes dem, (ogsaa) udøves af bønder, vornede og forprangere. Med "bønder" menes antagelig selvejere, med "vornede" menes fæstebønder og andre under adeliges og gejstliges værn.⁴ Udtrykket forprangere kan dels dække de to nævnte grupper som yderligere forklaring paa deres handels karakter af forprang, dels kan det være borgere fra andre købstæder eller udlændinge.

Selvom borgerne i deres klager (eller rettere i forordningens gengivelse af deres klager) ikke nævner adelens og gejstlighedens handel direkte, er der efter fortalens ordlyd ingen tvivl om, at de 2 grupper, baade tidligere og nu sidst i Ringsted, ikke har klaget til kongen i fællesskab, men tværtimod har klaget over hinanden, hver for sig ud fra egne velforstaelige økonomiske interesser. Disse interesser maatte nødvendigvis krydse hinanden: Borgerne ville have monopol paa handelen, hvilket godsejerne ikke ville finde sig i af hensyn til deres egne store fortjenstmuligheder.

Kongens rolle i denne sag maatte derfor nødvendigvis indskrænke sig til dommerens eller snarere mæglerens, ikke, som Erslev vil have det, til at være den egentlige initiativtager til forordningen. At det forholder sig saaledes, bestyrkes yderligere af det forhold, at sagen

⁴ Hvad der her kan være tale om, ses af *dronning Margrethes almindelige forordning af 1396*, § 11: "Oc scal engen hawe forprangere j syn gardh eller syne gotz; gør her noget amodh, hindræ embitzmennenæ hanum oc rætæ ouer hanum. oc engen taghæ bønder eller køpmæn til synæ swønæ eller fordeytingæ, men ladhe thøm bliuæ vnder koningen oc kronen, som thøm bør ath waræ. Item ath engen taghe ther noget fora." (Citeret fra Aarsberetninger fra Det Kgl. Geheimearchiv V, s. 55.) Jævnføres kan ogsaa Valdemar Atterdags priv. til Aalborg af 1342, § 6: "Item wille wy och skicke, at ingen bymandt eller borger y Olborg, encthen een eller andhen, fattige eller riige mandh eller quinde, schal tage noghen riddermandtzmandt eller nogen mechtige mandt paa landtzbyen til siin werye atuere y noghen maade." (Citeret fra *D.g.k.* bd. II, s. 272.)

ikke blev afgjort med det samme i Ringsted, hvor den blev forelagt, men udskudt til et senere møde i Roskilde, hvortil kongen indkaldte en virkelig repræsentativ forsamling bestaaende af Sjællands biskop og øvrige prælater, ridderskabet og endelig repræsentanter for borgerne i samme landsdel, specielt med dette formaal for øje. Hvis initiativet fra begyndelsen havde ligget hos kongen til en forordning i den skikkelse, hvori den foreligger for os, havde det været naturligt, om han med det samme havde indkaldt en dertil egnet forsamling i Ringsted.⁵

Hvad forordningen egentlig er udtryk for, fremgaar af selve dens tekst. Denne bestaar af 6 paragraffer, hvis indhold er temmelig besynderligt, naar man tænker paa, at klagemaalene paa Ringstedmødet udelukkende drejede sig om den økonomiske modsætning mellem by og land, og ifølge fortalen selv var det netop denne modsætning, der skulle behandles paa Roskildemødet.

Men de fleste af tekstens 6 paragraffer drejer sig om indre forhold i købstæderne.

§ 1 paabyder, at haandværkere skal ernære sig af deres haandværk og ikke andet, samt sætter dem under byfogedens, borgmestres og raadmands kontrol.

§ 2 forbyder haandværkere at blive borgmestre og raadmænd (el-

⁵ At kongen var til stede i Ringsted havde nemlig sin særlige grund; med udtrykket "nw sidherst wi wore i Ringstede" menes antagelig det ordinære landsting for Sjælland som blev afholdt i dagene omkring den 2. juli 1421, paa hvilken dato kongen personlig indfandt sig paa tinget for at modtage et tingsvidne, udstedt i forbindelse med det sønderjydske spørgsmaal, som angik hertugdømmet Slesvigs tilhørsforhold til den danske krone. Nogle faa dage forinden, den 28. juni, havde kongen indfundet sig paa det skaanske landsting i samme anledning. Et lignende vidnesbyrd blev afgivet af jyderne i Ribe den 4. august samme aar (om disse tingsvidner, se Rep. dipl. regni dan. mediæv. III, under de nævnte datoer). Der staar ikke noget om, at kongen kom til Ringsted af nogen anden grund, hvilket i og for sig er naturligt, da et tingsvidne jo normalt ikke er en rapport over, hvad der ellers fandt sted paa tinge. Men, som det er fremgaaet af fortalen i 1422-forordningen, her har saa de stridende parter, som ofte før, benyttet lejligheden til at klage deres sag for kongen. Kongen har saa enten ikke villet eller ikke kunnet tage stilling paa stedet og har derfor udskudt sagen til det omtalte møde i Roskilde.

Bortset fra biskoppen, Jens Andersen Lodehats tilstedeværelse baade i Ringsted og Roskilde, kan det ikke ses, om nogle af de i tingsvidnet navngivne gejstlige, adelige og borgerlige ogsaa har været med i Roskilde, dvs. at det ikke kan ses, om disse har været med til at rejse sagen i Ringsted.

lers ville magistratens kontrol jo blive illusorisk), samt forbyder borgerne at afsætte borgmestre uden kongens og rigsraadets samtykke.

§ 3 paabyder, at en haandværker for at blive optaget i et lav ikke skal give mere, end han skal give byen for at blive bymand (for at bremse lavenes monopoltilbøjeligheder).

§ 4 forbyder "swo dant landkøb oc hantering oc forprang som forescreuit staar, anner stadh at øwe oc hantere wten j wore køpstædher oc vpa wore marknethe ok torgh, som aff alder haue wærit".

§ 5 paabyder købstadsfolkene at stikke et tegn ud paa torvedage, et tegn som skal hænge til kl. 10 og markere, at indtil da maa kun bofaste borgere handle. Efter den tid maa gæster og hvem der vil handle.

§ 6 forpligter borgmestre og raad at se til, at den som de optager som bymand og borger i byen, bliver en stadig og bofast borger.

Hvad byboerne opnaaede over for landboerne, var ikke et forbud for alle landboer mod at drive handel, men udelukkende et paabud om, at bøndernes handel skulle foregaa i købstæderne med den vigtige undtagelse "vpa wore marknethe ok torgh, som aff alder haue wærit", samt en vis forkøbsret indtil kl. 10 for bofaste borgere (§§ 4 og 5). Det er vigtigt at bemærke, at adelige og gejstlige godsejere overhovedet ikke nævnes.

Spørgsmaalet er nu, om borgerne kunne føle sig tilfredse med forordningens i virkeligheden temmelig vage forbud mod landhandel, hvortil der ikke engang var knyttet nogle straffebestemmelser. Dette vil fremgaa af gennemgangen af en del af de privilegier, som blev givet nogle købstæder *før* og *efter* forordningen af 1422, 15. februar.

II

Der er bevaret 66 privilegietildelinger eller -stadfæstelser (nogle kun i form af senere kopier) til købstæder i Erik af Pommerns navn, strækkende sig over aarene 1398 til 1437 og dækkende baade Danmark, Norge og Sverige. Af disse 66 er de 49 tildelt købstæder i Danmark, 5 Norge og 12 Sverige. Af Danmarks 49 er de 37 blevet udstedt *før* 1422, 15. februar; det samme gælder 2 af Norges 5 og 10 af Sveriges 12.

Af de 66 dækkende baade Danmark, Norge og Sverige er de 16 udstedt i perioden 1398-1412, 28. oktober, dvs. før dronning Margrethes død. Deraf gælder de 11 Danmark og de 5 Sverige. Norge faar ingen i denne periode. Ingen af de 16 har interesse i denne

sammenhæng, da de ikke indeholder paragraffer, som skal bidrage til at reservere handelen for købstæderne. Dette er i god overensstemmelse med Erslev, som jo netop siger, at det første videregående forsøg paa at give købstæderne handelsmonopol skyldes Erik af Pommern, mens dronning Margrethe ikke interesserede sig specielt for købstæderne.

Danmark faar altsaa i perioden 1412, 28. okt.–1422, 15. febr. tildelt 26 købstadsprivilegier eller -stadfæstelser. Disse er fordelt saaledes: Nørrejylland 2, Sønderjylland 2, Fyn 7, Sjælland og Lolland-Falster 7, Danmark øst for Øresund 8. Af disse 26 indeholder de 8 paragraffer, som tilsigter at bidrage til handelens reservering for købstæderne. De 8 fordeler sig saaledes: Nørrejylland 0, Sønderjylland 0, Fyn 4, Sjælland 1, Danmark øst for Øresund 3.

Det ses klart, at det er de danske købstæder øst for Lillebælt, som har kongens særlige interesse med hensyn til handelsprivilegier. Disse 8 privilegier falder paa købstæderne Kerteminde, Nyborg og Svendborg paa Fyn, Roskilde paa Sjælland samt Helsingborg, Landskrona og Malmø; allesammen havnebyer. Privilegierne¹ har følgende indhold af interesse i denne sammenhæng:

I priv. af 1413, 7. dec. for Kerteminde forbydes ulovlige havne² mellem Knudshoved og Fynshoved.

I priv. af 1415, 16. juni faar borgerne i Nyborg tilladelse til at holde torvedag hver onsdag og det paabydes, at Vindinge herredsting skal holdes hver onsdag i Nyborg, saaledes som kong Erik (Menveds) brev³ udviser. Dette følges op med et paabud af 1416, 23. jan., hvor kongen paabyder alle i Vindinge herred at søge ting og torv i Nyborg, som de fra gammel tid har gjort, og som det er blevet paabudt dem af tidligere konger.

I priv. for Svendborg af 1413, 27. sept. fastsættes det, at ingen gæst maa sælge visse varer undtagen en gros og desuden forbydes landkøb og benyttelse af ulovlige havne.

I priv. af 1419, 29. dec. for Roskilde forbydes fremmede købmænd at købe levende kreaturer og svin, fersk kød m.m. Dette bliver uklart, hvis der ikke er underforstaaet: undtagen af bymænd.

¹ Findes for øernes vedkommende i *D.g.k.* bd. III, mens byerne i Danmark øst for Øresund findes i HERLITZ: Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, I del, 1927.

² Forbud mod ulovlige havne findes i Danmark første gang i *dr. Margrethes alm. forordn. af 1396*, § 7.

³ I priv. af 1299, 11. april.

Bortset fra Svendborg kan ingen af de ovennævnte privilegier dog siges at være særlig betydelige. Dette gælder derimod ikke for de følgende privilegier til Helsingborg, Landskrone og Malmø.

I priv. af 1414 for Helsingborg forbydes landkøb, gæst maa ikke handle med gæst, i byen skal gæsterne kun handle med borgerne (bortset fra opkøb af sild) og kun sælge en gros. Der er vedføjet straffebestemmelser, som lyder:

“Findes nogen, som her imoed gjør, bøede derforre sine twende 40 mark, halffdeelen imoed os och halffdeelen imod byen, och miste saa meget som kiøbet er, offuer det som før er sagt.”

1415, 5. maj faar Landskrone og Malmø med rigsraadets samtykke enslydende privilegier⁴ med 37 paragraffer, hvoraf de 9 er rettet mod gæsterne. De svarer i deres indhold omtrent til Helsingborgs privilegier af 1414, men de er mere udførlige og detaillerede; desuden er der til næsten hver af paragrafferne føjet straffebestemmelser. Typisk for tonen er § 11, som lyder: “Item scal engen gest fare vppæ lantzby oc køpslæ, swa frampt han æy wil mistæ thet han køper oc bøde kungen XL marc oc byen och swa megit.”

Dette er de privilegier, som blev givet de danske købstæder før forordningen af 1422, 15. februar. Blandt privilegierne *efter* denne dato findes der kun 2 fra Erik af Pommerns tid med et lignende indhold,⁵ som de nævnte, nemlig priv. for København af 1422, 28. oktober, som 1426, 2. juni ogsaa blev givet Helsingør. Disse privilegier indeholder bl.a. paragraffer, der paabyder kongens foged i forening med borgmestre og raad at indsætte og kontrollere haandværkerne i byen, forbyder gæster landkøb og paalægger dem kun at købe af borgerne, samt kun at sælge en gros. “Hwo her amot gør eller sik forsymer i thisse for^{ne} made eller i noker anner stuccke, then wære, hwo han ær, then bæthre ther fore effter stadhsins ræt.”

Den periode, i hvilken Erik af Pommern gør forsøg paa at give købstæderne, eller rettere nogle af dem, en fortrinsstilling med hensyn til retten til at drive handel, ligger i tiden mellem 1413, 7. dec. (priv. for Kerteminde) og 1426, 2. juni (priv. for Helsingør). Fra denne tid og til og med 1437 udsteder Erik af Pommern kun 6 privilegier og -stadfæstelser og ingen af disse indeholder paragraffer med handelspolitisk “sprængstof”. Dette passer godt sammen med, at

⁴ Se HERLITZ; privilegierne staar i kronologisk rækkefølge.

⁵ Den saakaldte Erik af Pommerns stadsret for København fra c. 1422 er hovedsagelig en oversættelse fra latin af stadsretten af 1294. Der findes ikke noget af særlig interesse for denne artikel, se *D.g.k.* bd. III, s. 54 ff.

kongen fra 1426 indleder sin, som det skulle vise sig, sidste store kamp for genvindelsen af Sønderjylland for Danmark; købstadslovgivningen maatte fra nu af træde tilbage.

Der kan ikke være tvivl om, at de enkelt-privilegier, købstæder som Svendborg, Helsingborg, Landskrone og Malmø fik i aarene før 1422, med deres ret strenge straffebestemmelser, har været følt som mere effektive vaaben af disse stæder i deres kamp for handelsmonopol end det vage forbud i forordningen af 1422, 15. februar. I de førstnævnte forbydes direkte forbindelse mellem gæster og landbrugsvarerproducenter, uden hensyn til om det drejer sig om godsjeere eller bønder.

Bortset fra Roskilde paa Sjælland er det havne-købstæder paa øst-siden af Fyn og vestsiden af Skaane, som har faaet de omtalte privilegier før forordn. af 1422, 15. febr. Denne forordning er som bekendt rettet til København, men gælder desuden for de øvrige købstæder paa Sjælland. Dette forklares let ved, at de sjællandske borgere har følt sig forfordelt og har klaget til kongen og bedt om at blive begunstiget i lighed med de allerede privilegerede stæder.

Men ved deres krav er de stødt sammen med adelen og gejstligheden, dvs. godsejerstanden i samme landsdel, som naturligvis har følt deres direkte handel med gæsterne truet. De to herrestænder maa allerede være blevet foruroligede ved rigsraadets samtykke til privilegierne for Landskrone og Malmø af 1415, 5. maj. At det ikke kan have været i rigsraadets interesse, som repræsentant for herrestænderne, at give samtykke til den slags hverken dengang eller senere, er jo indlysende, set fra et økonomisk interessestandpunkt.⁶

⁶ Hvordan rigsraadets samtykke *kan* være opnaaet, f.eks. til priv. for Landskrone og Malmø af 1415, 5. maj, er det muligt at faa en forestilling om ved at betragte dronning Margrethes instruktionsbrev til Erik af Pommern af 1405, i anledning af kongens rejse til Norge (Trykt i "Norges gamle Love", bd. I (1912) s. 82, § 39). Vedkommende paragraf lyder: "Ithem the sammæ (af rikens) radh ær nær va(ridt) hau(er) . . . thøm tha til(kaller) vnderstundom somme aff thøm oc vnderstundom sommæ, oc at han lyøfuer thøm, som han bæst kan, oc hwat som hanom wetherfar, thet noghit mærkelicht ær, at han spør thøm til radhz ther vm, oc spør thøm at, hwat thøm er ther aff witerlicht; oc vm han scal wæræ vpa nogher dom eller noghit sighæ, at han fly thet swo, at thet er gudhelicht oc schællicht oc æfter thy, som laghen wt wiser."

Dronningen anbefaler med andre ord den unge konge at raadføre sig med *nogle* af rigsraaderne, uden at sammenkalde rigsraadet som saadant til møde; han kunne da hævde, at han handlede med rigsraadets samtykke, mens han i virkelig-

Men hvilken fordel fik nu de privilegerede landbrugere, de adelige og gejstlige godsejere, af forordningen?

Først og fremmest den, at forbudet mod landhandel fik en saa vag karakter, som den bl.a. viser sig i mangelen paa straffebestemmelser og maaske især ved at adelen og gejstligheden overhovedet ikke nævnes i denne forbindelse. Det er jo klart, at disse to grupper, som virkelig havde en overskudsproduktion at sælge, udgjorde en nok saa betydningsfuld trusel mod købstædernes handel som de bønder, vornede og forprangere, forordningen nævner. At denne vaghed i forordningen var en gevinst for de privilegerede landbrugere, vil være fremgaaet af ovenstaaende gennemgang af den privilegietildeling til visse byer, som fandt sted *før* forordningen.

At i hvert fald Københavns borgere har følt det i 1422-forordningen givne forbud mod landhandel for utilstrækkeligt, fremgaaer med al ønskelig tydelighed af, at de allerede den 28. oktober samme aar faar kongen til at give sig et privilegium, som indeholder et virkeligt forbud mod landhandel i lighed med de privilegier f.eks. Malmø og Landskrone har faaet. Omtrent samme privilegium, som København fik ved denne lejlighed, faar som nævnt Helsingør faa aar efter, 1426, 2. juni.

Ved disse to privilegier *efter* forordningen af 1422, 15. februar har rigsraadet (eller en del af det) atter maattet give sit samtykke. Som naturligt er, var det altsaa lettere for kongen at faa sin vilje, naar det drejede sig om at tildele enkelte byer konkrete privilegier end naar det gjaldt om at opstille principielle retningslinier for en hel landsdel (Sjælland), hvis repræsentanter for interessegrupperne stod som klagere over hinanden.

Men alligevel standser ogsaa denne lovgivning for enkelte købstæder med aaret 1426, som nævnt samtidig med, at kongens store kamp for Sønderjylland sætter ind, og dette er i sig selv et betyd-

heden havde splittet dets myndighed. (Jfr. S. HASUND i "Det norske folks liv og historie gennem tidene" bd. III, 1934, s. 220.)

Strengt taget var kongen ikke forpligtet til at raadføre sig med rigsraadet i sager angaaende lovgivning for købstæderne, da disse var underlagt kongemakten alene (Jfr. P. JOHS. JØRGENSEN, Dansk retshistorie, 2. udg. 1947, s. 428 ff.); men lovgivning af den her omtalte karakter greb jo ind i *alle* stænders rettigheder og sædvaner, og det var naturligvis en rent øjeblikkelig styrkelse af kongens autoritet at have rigsraadets i hvert fald formelle samtykke i denne sag. Men der var hermed unægtelig skabt et præcedens for rigsraadets fremtidige indblanding i købstadslovgivningen.

ningsfuldt tegn paa, at kongens (og købstædernes) købstadspolitik ikke kan have haft ogsaa herrestændernes frivillige samtykke, saaledes som en forholdsvis flygtig gennemlæsning af 1422-forordningen lader formode: Ved kongens forsøg paa rigets samling mod fjenden i syd maa en lovgivning, som kan saa splid mellem dets tre førende stænder, høre op.

Hvordan eftertiden saa paa 1422-forordningen, kan man faa en forestilling om ved at betragte nogle interessante privilegiestadfæstelser og nye privilegier fra Christiern I's tid.

1461, 18. maj vidimerer og stadfæster kong Christiern I med rigsraadets samtykke forordn. af 1422, 15. febr., efter anmodning af Københavns borgerskab. Foruden forskellige paabud, som er dette emne uvedkommende, indeholder stadfæstelsen en interessant tilføjelse, nemlig de straffebestemmelser, som 1422-forordningen saa aabenbart og karakteristisk for den mangler. De lyder: "Dyrffes oc noger innen byys man eller vden byys man, hwo han heltzt kan tilhøre, her omodh for^{ne} wor forfathers breff, som her vdi screwit staar, atgøre meth noger swodan køpmantzschaps hantering, landkøb, forprang eller andre støcke oc kan skelligen bewises hanum ower, tha schal wor embitzman oc thesligeste wore borghemestere oc radhmen taghe goth oc wis borghen aff hanum; hauer han oc icke swodan borghen atsætte, tha schal han antwordhis i wor gøme oc hektilse, til thes ther rættis ower hanum som ower then ther wore forfæthres oc wore breff oc budh omodh gør oc æy holde wil."

I brev af 1479, 6. juni til København indskærpes forordningen atter paa borgmestres og raads begæring.

De to ovennævnte privilegier, stadfæstelsen og indskærpelsen, viser, at 1422-forordningen ikke er blevet overholdt. Heri er der i og for sig ikke noget bemærkelsesværdigt. Derimod er det tydeligt, at Christiern I ikke har anset bestemmelserne angaaende landhandel i 1422-forordn. for tilstrækkeligt fyldestgørende. Det viser for det første de omtalte straffebestemmelser i stadfæstelsen af 1461, men endnu mere hans egen langt mere rigoristiske lovgivning til bedste for de sjællandske købstæder. 1472, 25. februar udstedtes et fællesprivilegium til disse,⁷ hvori der bl.a. findes et direkte forbud mod, at bønder gav sig af med handel og haandværk overhovedet, dvs. at de herefter kun havde lov til at sælge landbrugsprodukter af egen avl direkte til købstæderne; 1422-forordningen havde jo ikke forbudt

⁷ *D.g.k.* bd. III, s. 351 f.

bønderne at drive handel, men blot paabudt, at denne handel skulle foregaa i købstæderne, med de i forordningen nævnte undtagelser. Fællesprivilegiets straffebestemmelser lyder: "Dyrffwes nogher her omodh atgøre oc kan pa gribes meth ferske gerninger antighen i køpstædh eller pa lantzbygghd, første tiidh hawe forbrut swodant gotz eller fæ, som han hauer meth atfare, oc iii mark, halfft koning oc halfft stadhen, annen tiidh oc swa meghit, tredie tiidh sameledhis, oc fierdhe tiidh skal han icke wide sin eghen brøde."

Denne forordning følges op af de endnu mere omfattende forordninger af 1475, 30. september og 1477, 27. august.⁸ Her citeres kun et afsnit af den første,⁹ da de to forordninger paa dette punkt er omtrent enslydende: "Item at bønder mwe købe oc selge meth købstedemen ey til forprang oc icke meth gesterne, oc at engen, mechtugh eller vmechtugh, andeligh eller werdzligh, wore embitzmen eller andre, skulle gøre landkøb eller forprang vden til theres bordz eller gardz behoff vden vdi frii aars marcknet, ther købe oc selghe hwar effter gammell sedhwane. Hwo som her omodh gør, hawe forbrudet, hwes han hantterer oc ther til iii marc."

Her tages endelig skridtet fuldt ud og forbudet udstrækkes til ogsaa at ramme de verdslige og gejstlige godsejere!

Det er bemærkelsesværdigt, at denne forordning, som direkte forbyder adelen og gejstligheden landkøb og forprang, siger sig at være givet med rigsraadets samtykke.

Naar Christiern I stadfæstede og indskærpede 1422-forordningen, skete det naturligvis, fordi tendensen i denne forordning laa paa linie med kongens politik. Men straffetillægget i stadfæstelsen af 1461 og kongens egen lovgivning med dens straffebestemmelser viser, hvorledes man en menneskealder efter Erik af Pommerns lovgivning klart har indset 1422-forordningens vaghed og ufuldkommenhed i formuleringen af forbudet mod landhandel.

III

Tilbage staar at forklare 1422-forordningens øvrige paragraffer, de som ikke handler om forbudet mod landhandel, og som er forholdet mellem land og by uvedkommende. Disse maa antages at være givet

⁸ *D.g.k.* bd. III under "København".

⁹ Forordn. af 1475, 30. sept. er stilet til København, men er efter sit indhold en rigslov.

købstadsrepræsentanterne for at de ikke skulle komme hjem med tomme hænder. De "fornumpstighiste" og "beste" købstædemænd, hvorved maa forstaaes de mest ansete købmænd, fik derved udvirket en række fordele for købmandsstanden paa bekostning af haandværkerne. Den spaltning imellem de to hovederhverv i købstæderne, handel og haandværk, som allerede tidligere var begyndt at udvikle sig, og som forlængst var fuldbyrdet i mere fremskredne byer i f.eks. Tyskland og Nederlandene, blev nu yderligere fremskyndet ved hjælp fra kongemagten, som støttede købmændene i deres politiske fortrængning af haandværkerne. Dette var den gevinst købmændene kunne drage hjem med, efter at deres egentlige mission i det væsentlige var strandet.

Det er rigtigt, at Erik af Pommerns købstadslovgivning danner skel i dansk købstadshistorie og angiver tonen for kommende århundreder. Men det er ikke forordningen af 1422, 15. februar, der er skelsættende, det er kongens lovgivning for enkelte købstæder *før* forordningen, tilligemed de to privilegier til København af 1422, 28. okt. og til Helsingør af 1426, 2. juni.

Forordningen af 1422, 15. februar er et intermezzo – et forsøg fra de adelige og gejstlige godsejeres side paa at forhale en truende udvikling. Forordningens betydning ligger ikke i dens vage forbud mod landhandel, men i dens regulering af de indre forhold i købstæderne til gunst for købmandsstanden paa bekostning af haandværkernes politiske rettigheder. Noget andet er, at det ikke paa grundlag af det foregaaende er muligt at fastslaa, om der paa dette omraade er tale om en lovformelig stadfæstelse paa noget, som forlængst er blevet praksis *eller* et forsøg paa at forcere en udvikling, som tidligere er blevet fuldbyrdet i mange mere fremskredne bysamfund i udlandet.

1422-forordningen maa altsaa betegnes som et kompromis mellem de stærkeste grupper i by og paa land, henholdsvis købmændene og godsejerne, paa bekostning af de svageste, nemlig bønderne og haandværkerne.

Jakob Pasternak

BILAG

(Paragraftegnene er mine)

"Wi Erik, meth guths nathe Danmarcs, Sweriges, Norges, Wendes oc Gotes koning oc hertuch i Pomeran, helsse ether oss elschelighe borghestere, rathmæn oc all mene almughen i Køpendhaffn kerlighe meth guth

oc wor nathe. Wider, gothe wener, at offte ok ithelighe hauer kæremaal wæret for oss aff wore gothe mæn i rikit, swo oc æn nw sidherst wi wore i Ringstede aff wort radh, clerkerie oc ridderscap vm gemmerlicht oc vskiellicht regiment meth køpmanscap oc hantering, ther then ene scal berghe sik aff meth then annen oc serdeles i wore køpstædher. Sammelethis haue oc wore burghere oc køpstædhemæn til oss tiit oc offte talet oc for oss kært oc serdeles atter nw sidherst i Ringstædhe, at thet som the there berning oc køpmanscap aff sculde haue oc holde schyellicht regiment meth, som i køpstædher burde at wære, thet haue nw andre mæn vppaland, swo som er bønder oc wortnethe oc forprangere i landit, thæt the haue falt oc hantere all køpmanscap, swo som er clædhe, humle, staal, sarduch, lærit oc swo dan stycke, oc thet hwer man, hwo ther wil, far oc wandrer til ny fischelæyæ i landet oc kope ther, hwat them luster, oc gøre stoort forköp, bothe vpa sild, pa fææ oc vpa alle hande køpmanscap, her haue bethet oss bothe clerkerie oc ridderscap swo oc køpstædhemæn radh oc made tillfynne, at thet schyellighere oc annerlethis matte worthe, tha bebuthethe wi till oss till Roskilde biscop Ienes i Syæland oc the andre prelate oc ridderscap ther aff landet oc køpstæthemennene meth the fornumpstighiste oc the beste wi wiste ther i landit wære vm thisse for^{ne} ærinde oc beddis there radh ther till. Tha haue the swo vnderwiist oss oc raadt oc for thet beste keest, at wi thet swo fly oc bywdhe,^{§ 1)} at alle embitzmæn berghe sik oc nære aff there æmbede, swo som er, at burghere oc bymæn, the som eke swo dane embede haue, som hereffter næfnes, the berghe sik meth there køpmanscap oc meth there brygning oc swodan køpmans hantering, baghere berghe sik aff siin baghning, sudere aff hans schogerning, smidh aff hans smedhegerning, gulsmidh aff hans æmbede, skrædere aff hans embede, krembere aff sit embede, skinnere aff sit embede oc serdeles alle embitzmæn, ee hwat embede the helst haue, at hwer there berghe sik aff sit embede, thok swo vm nokre aff thisse for^{ne} æmbede wilde thes worthe eens i nogher køpstadh oc fare vschiellighe meth sin hantering, entich meth brygning eller baghning eller meth skogerning eller meth noket aff thisse for^{ne} embede, tha scule borghemestere oc rathmen meth foghedens hielp grantzke thet wt swo offte, som thet behoff gør, swo at thet for^{ne} io schiellighe holdes oc tilgaa effter thy, som wor herre vnner oc setter tidhen i landit til.^{§ 2)} Item scall engin i nogher køpstadh wære eller her effter at worthe burghemester eller rathman aff thisse for^{ne} æmbede, men thet scule wære andre burghere oc køpmæn, oc scule burgherne oc meenheden i køpstædherne engen macht haue burghemestere aff at sette, wten the kunne bewise oss oc wort radh meth schiell, at the oss oc køpstædhen oc rikit ike nuttighe ære.^{§ 3)} Item hwo ther i nogher køpstadh noket aff thisse for^{ne} æmbide wil winne, som the kalle theræ lagh, tha scall han gyue for sin ingang i æmbedet swo mekit, som han gyue byen, tha han worther byman, oc ey meer. Woret oc swo, at noket embede sette sik heramot oc wilde ey holdet, som forescreuit staa, tha scule

burghemestere oc rathmen haue macht at rette ther ouer meth foghedens hyelp,^{§ 4)} oc thet wi afflegge oc forbiudhe swo dant landkøp oc hantering oc forprang, som forescreuit staar, anner stadh at øwe oc hantere wten i wore køpstædher oc vpa wore marknethe ok torgh, som aff alder haue wærit,^{§ 5)} oc thet købstædhemæn i alle køpstædher scule stikke et tekn wt, ee naar there torghdach er, oc then stund oc swo lenge, som thet tekn staar, at engin mæthen køpe eller sælyæ wten bofaste bymæn oc burghere, oc thet same tekn scal intaghes oc ey lenger staa æn vpa then tiidh vm daghen, som clocken slaar ti. Ther effter genist køpe oc sælie gest, oc ee hwo ther will.^{§ 6)} Item at burghemestere oc rathmen oss oc rikit ther wti besørghe, at hwem the till burghere oc bymæn vntfaa at them, stadhigh oc bofast burghere bliue, oc thet engen tiidh eller køp vpa nogher stycke dyrkes, forthy hwar wi meth wort radh ok gothe mæn komme i wore køpstædher, nw effter thet at the oss swo vppa wiist oc raadt haue i alle made, som forescreuit staar, tha wele wi oc biudhe hwer man thette for^{ne} regiment swo atholde oc engelund her amot atgøre wither wor konunglike heffnd oc vrethe swo lenge till thes, at oss nogher annen schiellighere vnderwiisning gøre oc bewise kan, then som for riket oc landen nuttighere (er).

Ther meth befale wi ether guth. Scriptum Roskildis anno domini millesimo cd^o uicesimo secundo, dominica sexagesime, nostro sub secreto tergo presencium impresso.

Ad iussum domini et ad
relationem E. Kru(medige), Io(hannes) Pe(tri).